

Magyarfalutól Egyházaskozárig

*Jankó Antal: Apa és fia. Csángómagyar paraszti önéletírások.
Babér Kiadó, Bp. 2018. 326 old. és 24 kép.*

A két világháború közti időkben regnáló magyar kormányról kevés jó vagy akárcsak elfogulatlan véleményt hallhattunk az utána következő politikai rendszer történéseitől, még kevesebbet a politikusaitól. De azt hiszem, még a legelfogultabbak sem helytelenítik azt a döntést, hogy több mint 150 évi távollét után hazahozták az egykor Bukovinába menekült s magyarságukat öt nemzedéken át megőrzött székelyeket, legföljebb a hazahozatal módját lehetett jogosan kritizálni. De hát nem tudjuk, mi lett volna, ha... Az 1941-ben hazatért bukovinai székelyek nyomában, részben velük, főleg pedig utánuk, mintegy 150 moldvai csángó magyar család, csaknem ezer ember is velük járta történelmi kálváriáját és áttelepült Magyarországra. Közöttük volt a moldvai Găiceana (Gajcsána) község akkor még Unguri, később Arini nevű, a lakói által pedig Magyarfalunak nevezett településéről való *Jankó János* és fia, *Jankó Antal*, akik ezt a könyvet írták. De hogyan? „*Habent sua fata libelli*” – mondja a latin mondás, ennek a könyvnek pedig különösen érdekes a sorsa. Mint a szerzők falustársa és rokona, a könyvet szerkesztő *Iancu Laura* költő és néprajzkutató utószavából megtudjuk, ezt a „kétrészes”, részben egymásba folyó, egymást olykor át is fedő önéletírást Jankó János kovácsmester már Magyarországon kezdte papírra vetni az 1950–1960-as években, s azt a műhelyfiókban tartott szöveget Antal fia elolvasta ugyan, de aztán a kézirat eltűnt, „talán hamuvá vált”. A „tettes” nem derült ki, de ha föltennénk a *cui prodest?* kérdést, akadna néhány „gyanúsított”. De hát nem ez a dolgunk, hanem hogy bemutassuk ezt az 1977-ben elhunyt apai önéletírását tartalmazó, részben fia emlékezetéből, részben saját egykori dajkája emlékei alapján újraírt, majd saját élettörténetével kiegészített könyvet.

Sem az önéletírást kezdő apa, sem a fia nem a moldvai csángó magyar paraszti világ hagyományos

életformáját élte. A szerző – Jankó Antal – egyik nagyapja tímár, a másik erdész, apja pedig a falu első, mesterlevéllel rendelkező, tanult kovácsa. Már ebből is gondolhatjuk, hogy nem olyan életsorsokról olvashatunk, amik az „egy a sok közül” kategóriába tartoznak, és ehhez még társul két rendkívüliséget jelentő tényező. *A történelem*, ami a maga sajátos útjain és útvesztőin kihajtotta e két családot – a többi másfél százal – a moldvai idegenségből az idegen otthonosságba; s másik pedig egy különös családi helyzet, amelyben az anyja által nem kívánt, sőt szándéka ellenére született fiúnak, bár átlagon felüli képességekkel rendelkezik, ezzel a nem mindennapi – deviáns – állapottal kellett együtt élnie, dolgoznia és teljesítenie. Mindez kiváló alapanyag lehetne egy szociológiai, sőt manapság oly divatos „szociálintropológiai” tanulmányhoz, ha nem „paraszti önéletírajz” lenne. Így azonban az a feladat vár a recenzensre, hogy megtalálja ebben a sajátos műfajú könyvben a néprajzi hozadékot, legalábbis igyekezzen elválasztani a tradicionális jelenségeket az egyedi példáktól.

A moldvai közállapotokról, az ott élő magyarság helyzetéről inkább csak közvetve, egy-egy elejtett mondatban megfogalmazott véleményből értesülünk, a hivatalok hosszasan húzódó, bürokratikus ügyintézéséről, az anyanyelvű vallásgyakorlat lehetetlenségéről, amit „nem lehet megszokni csak elviselni” – írja az apa, a fia pedig gyermekként úgy éli meg: „hallja, hogy beszél a pap, de számára nem mond semmit”. A történelem malomkövei közé szorultságot már nehezebben viselik közösségként és egyénileg is. Nem is csoda, hiszen négyszeri alkalommal kerültek bele a népek nagy és kíméletlen darálójába: egyszer az elszakadás attól a szülőföldtől, ami bármennyire is nem tudott „anya” föld lenni, bármilyen mostohán is bánt velük, mégis nemzedékeik sorának adott otthont.

Aztán az otthonnak vélt, de mégiscsak idegennek bizonyult, bácskai földön való gyökéresztés kezdetei, amit oly gyorsan és kegyetlenül tépett ki a háború által gerjesztett méltánytalanság; majd az újabb kitaszítottság, amit ismét a magyarságuk miatt kellett elszenvedniük a dunántúli svábságtól; végül pedig utolsó nagy csapás, amit úgy élt meg ez az üzőtt, sokat szenvedett népcsoport, hogy „Rákosi elvtárs véget vetett a parasztságnak”, s mindazoknak az értékeknek, amelyek őket – érzésük szerint – addig is megtartották és hazahozták. Minderről eddig – elszórt adalékokon kívül – csak a Magyarfaluvallás szomszédos Lányikból indult s ugyancsak Egyházasközpárra került Laczkó István által kezdett önéletírásban és Mihály fia által kibővített monográfiából (*Észre sem vettük, magyarok lettünk*. Moldvai csángómagyarok Magyarországon. I. Bonyhád 2004) tudhattunk, s a Jankók könyve jól kiegészíti, vagy mondhatom úgy is: jól rimel – a Laczkókéval. Persze mindegyik más és más részletre emlékszik arra az egész életüket felforgató, óriási elhatározást igénylő eseményre, aminek csak az elindításába, sorsuk vízre bocsátásába volt beleszólásuk, a továbbiakban már a történelem hullámai hányták és vetették őket kényük-kedvük szerint.

Magyarfalu az egyik legnagyobb és legkeletibb, kompakt magyarságú moldvai település volt, és különösen mielőtt a könyv későbbi szerzője és édesapja átmentek volna Magyarországra, az egész faluban magyarul beszéltek. Még az 1930-ban készült hivatalos román népszámlálás szerint is a 847 lakosból 843 római katolikus vallású volt, akik közül 837 magyar nemzetiségű és anyanyelvű. Nem véletlenül nevezték tehát Magyarfalut még romául is Unguri-nak! Jankó János önéletírásában olvashatunk a falu hagyományos életéről: a kendertermesztésről, a fonal szövészekre való felvetéséről, a tímár- és a kovácsmunkáról, különösen a szénégetés nehézségeiről, bővebben az udvarlási szokásokról. Mindezt a maga életén, a vele történt eseteken keresztül, az „... akkor ha így volt nekem, így volt az egésznek is” törvénye szerint. A megélt élmények több finom részlettel szolgálnak, például hogy milyen baj származhat abból, ha a leányt nem az a legény kíséri haza a táncból, aki elkérte a szüleitől, vagy miként ózdkodik a lány, hogy anyjával megbeszélje

házasodási szándékát. Részletesen írja le az apa lakodalmát, amire 1926-ban került sor, a *kézfogótól*, a leánykérőn, a papnál való *iratkozáson*, aztán a lakodalmi *ajándékozáson* keresztül a *keresztapák* szerepéig. Érdekes megfigyelni, hogy az iparosréteghez tartozó Jankó János és a főerdész lányának lakodalmán éppen úgy megtartották a hagyományos elemeket, a menyasszonykiadás során a két násznagy képletes huzavonáját, az ajándékok listáját, ahogyan a falu paraszti családjainál szokás volt.

A „paraszti önéletíró” emlékezete természetesen szelektív, és legkevésbé sem veszi figyelembe a később és másfelől megnyilvánuló szociológiai vagy éppen néprajzi szempontokat, így aztán aki ilyen szemmel olvassa, sokszor a képzeletére szorul, vagy saját ismereteivel kénytelen – ha tudja – foltozni a hiányokat. Máskor viszont, saját ismeretének hézagait egészítheti ki, színesítheti, árnyalhatja az önéletíró szubjektív emlékeivel, érzéseivel, gondolataival. Különösen így éreztem ezt a várandósággal és a gyermekszüléssel kapcsolatos tudnivalókat bemutató részeknél. Számomra, aki éppen a Moldvában gyűjtött, párválasztásra és családalapításra vonatkozó anyagaim feldolgozásával gyöttrődöm, különösen izgalmasak lettek az önéletírásnak ezek a részei. Jankó Jánosék első gyermeke halva született, a második pedig kilenc hónapos korában halt meg. Így az ilyen nem mindennapi esetekre vonatkozó teendőkkkel is megismerkedhetünk: a bába a halva született gyermek után is ugyanúgy látta el az anyát, „mintha megélt lenne az újszülött”. Úgy is fizették. A második gyermeket egy akkori gyermekbetegség-járvány vitte el, mint oly sok más gyermeket is a faluból, alig győzték a sok temetést. Megtudjuk, hogy a kicsi bubának szokás szerint „felöltött temetést” rendeztek, torral, asztal-tevéssel, ami azonban nem enyhítette a szülők bánatát. A harmadik gyermekkel már több szerencséjük volt. Közben megismerhetjük a falusi bába tevékenységének részleteit, hiszen abban az időben ő volt a falu egészségügyi mindenese, akinek nem volt állami fizetése, hanem minden rászoruló család az „utolsó ellátás” után fizette. Az is szokás volt akkoriban, hogy keresztelés előtt a gyermeket nem viheték be a templomba, mert az anyja még nem volt kivatva; a sekrestyében keresztelték, ami ingyenes

volt, hanem utána az avatásnak már megkérte a pap az árát, mégpedig „két megtermett tyúkot”. Ezzel azonban nem ért véget a bába dolga, mert még egy hétig ő fürdette a *bubát*, és *kente* (masszírozta) az anyát. Az anyát, aki a harmadiknak sikeresen megszült gyermeke után nem akart többet szülni, de férje „akaratóból” mégis megfogant, s bármennyire is igyekezett, hogy elveszítse a gyermekét, kénytelen-kelletlen világra kellett hoznia. Ez a kényszerűség azután egész hátralévő életére, második fiával való kapcsolatára rányomta a deviancia olyan jegyét, ami eltorzította az egészséges anya-gyermek kapcsolatot, s megrontotta a férjével való együttélés szépnek indult folyamatát. Ebben a természetellenes helyzetben nevelkedett és élt azután a fiú, s ha önéletírásából le is vonjuk az általa megélt méltánytalanságok olykor talán eltúlzott mértékét, ezt a súlyos családi örökséget és annak minden következményét vonszolni kellett szinte egész életében.

A családi és a történelmi körülmények ismeretében talán természetesnek is kell tekintenünk, hogy míg az *apa* életírásában inkább találunk a hagyományos népeletre vonatkozó ismeretanyagot, néprajzi adatokat, a fiában inkább a történelmi és a szociográfiai jellegű jelenségek uralkodnak. Nagy élmény volt a vallásosan nevelt gyermek számára, hogy a templomban megértette a prédikációt, de a „vánszorgó kocsi hosszú sorá”-ban való menekülés a nyolcesztendő gyermek számára – utólag – inkább élmények sorozatát jelentett, nem pedig tragédiát, mint a felnőtteknek. Így aztán csak egy-egy kalandos esemény maradt meg az emlékezetében, például mikor egy bácskai ember kecskejátékot készített neki az öreg lúd mellcsontjából. Az Egyházasközpáron való megtelepedés nehézségei, a kitelepített svábsággal való összecsiszolódásuknak és összszördüléseiknek gyermekfejjel megélt részletei beleolvadtak a kommunistáknak az egész magyar parasztság felszámolására való törekvésebe. Közben belekóstolt a katonaéletbe is, de leszerelése után egyre nehezebb lett az élete a családjával, érdeklődése mindinkább beszűkülte és életírásában egyre nagyobb teret kapott a panaszkodás. Maga is érzi helyzete fonákságát és a panaszkodás céltalanságát, s lemondóan vallja be: „mindezt csak azért írom le, hogy kicsit könnyítsek magamon...!”

Élete a nyomasztó örökségű családból való kilépése, házassága után már szinte észrevétlenül simul bele az 1960–1970-es évek magyarországi termelőszövetkezeti tagság egyéniségeket összemósó, értékkülönbségeket kiegyenlítő szűrkeségébe. Nem véletlenül, de tudom, hogy a Moldvából Egyházasközpárra érkezett csángóknak milyen nagy, mondhatni évszázados lemaradást kellett behozniuk, gazdálkodásban, életmódban, értékrendben, s becsületükre legyen mondva, behozták, sőt szövetkezetük időnként még járási elismerésben is részesült. Ebből persze az „egyszerű” tagság keveset érzékelhetett, vagy legalábbis Jankó Antal önéletírásában kevés nyoma van. Saját házuk építésének részleteiről természetes módon többet megtudunk a leírásból, mint a település vagy a termelőszövetkezet sorsáról. Ezt az építkezést pedig emberi és családi kicsinyességek, politikai súrlódások, hirtelen felemelkedett, törpe kiskirályok visszaélései, a saját ügyeskedések apró büszkeségei, a „szocialista” bürokrácia packázásaival szemben aratott kisebb-nagyobb győzelmek, vereségek kísérték. Az önéletírás az 1980-as évek végén fejeződik be, bár végleges leírásának dátuma 2014, de úgy tűnik, hogy idővel nemcsak a panaszkodni való fogyott el, de az önéletíró kedv sem tartott tovább.

A két Jankó, apa és fia önéletírását olvasva számos nyitott kérdés marad a recenzensbe. A könyvet szerkesztő Lancu Laurának, a kézirat szerkesztésének és nyomdai előkészítésének alighanem körülményes és időigényes munkája mellett kevés ideje vagy energiája maradt arra, hogy a homályosabb vagy elnagyoltabb részletek alaposabb kidolgozására, netán magyarázatára, helyismeretére alapozott kiegészítésére ösztönözze a szerzőt. Ő maga is sajnálkozva állapítja meg Utószavában, hogy az önéletírásból – mint általában az ilyen műfajú írásokból – nem derül ki, „hogymi történt az adott helyzetben a közösség egészével, »pusztán« az, hogy az adott történelmi helyzetben mi történt Jankó Jánossal és/vagy Jankó Antallal”. Ezt sajnálhatjuk, de természetesen nem róhatjuk fel sem a szerzőknek, még kevésbé a szerkesztőnek, hiszen így is elismerésre méltó, hogy szellemi bábaasszonyként napvilágra segítette ezt az értékes munkát.

Halász Péter